

ՀԱՆԴԵՍ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՊՈՄՊԷՑ ՀՆԴԿԱՑ

(ՏԿս էջ 142)։

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ Ի ՀՆԴԿԱՍ

Հարսնեկան բափօր մը, — Հարսերիք մը արարողութիւնք։ — Պայտերք։ — Ամուսնորեան կտային եախապատարատարիւնք։ — Կադուք և Կադրին։ — Դաշնագիրք։ — Առաջին ամուսնութիւն։ — Վերջին ամուսնութիւն։ — Տղոց ծննդեան արարողութիւնք։

Չմեռնային եղանակը լուսագոյն և հետաքրքրական ժամանակն է 'ի Պոմպէյ. ուրովհետեւ ճօխ է հանդիսիւք և կրօնական արարողութեամբք։ Գիշերները բնկացնող հանուր քաղաքը լուսաւորութեան հնոց մը կը դառնայ. որ փողոցը մէկը խոտորի՝ մէյմէկ հանգիսի մէյմէկ հետաքրքրական տեսարանի ականատես կ'ըլլայ։ Ահապարակ մահմէտականը, Հնդկի կուսակալը, կրակապաշտ փարսին, իրենց սօնախմբութիւնք գիշերը կը կատարեն, երբ ամեն ծառայական, ամեն առևտրական, ամեն գործունէս կեանք կը դադարի։ Փողոցք այնպիսի առթիւ կը գրաւին իւրօքանչիւր ազանցին հետեղներէն, որ զանոնք կարծես մէյմէկ տոճար կը փոխեն։ Գետինը գորգերով ծածկած՝ հաւատացեալք խումբ խումբ բազմեալ կը կծկին քրմաց բոլորը անոնց քարոզութեանց և ընթերցումոց ուշադիր։ Այնպիսի առթիւ այն մասնաւոր փողոցաց մէջէն անցուդարձը կը դժուարանայ՝ ևս առաւել այլազանից նկատմամբ. սակայն ներդաժտութիւնը ԴԵՐՈՎԱԿԱՅԻՆ ամեն դին կը դիմաւորէ, որ սլակեշտաբար և զգուշութեամբ այն աղօթող հաւատացեալներուն խմբից մէջէն կ'անցնի առանց անպատշաճութիւն մը կամ տըրտունջ յարուցանելու։

Այն այս ձմեռնային եղանակը նուիրեալ է նաև ամուսնութեանց, և ինձ յաճախ կ'ըլլար դիպել այն հարսնեկան թափօրներու, յորում Հնդկիւր իւր կարողու-

թեանը համեմատ, նա մանաւանդ ստէպալ կարողութիւնէն վեր ճոխութիւն մը կը ջանայ 'ի կիր առնուլ։ Յաճախ այսպիսի թափօրի մը կրածշտական աղմուկը 'ի հետուստ լսելով՝ փողոցի մը անկիւնը կը դադարէի 'ի զինն հանգիսաւոր անցից. այն անհոսկանայի շփոթէն յիս խորհրդածութիւնը կը զարթնուր, և ես ինձ կը հարցունէի թէ ինչ էր այն շառաչող գործնաց խառնածայնութեան իմաստը՝ որու Հընդիկը՝ ներդաշնակ երաժշտութեան անունը տալու արդար կը համարին։ Եւ մինչդեռ խորհուրդս դիս կը զբաղեցնէր, և ահա թափօրը ինձ կը մերձենար, յառաջագէմ ունենալով սևամորթ մերկանգամ տղայոց ջահակիր բազմութիւն մը. որք ոստոտեւով, աղմուկով և ջահերը իրարու զարնելով՝ հանգիսին վայրենի երևոյթ մը կուտային։ Զահուց ծոխը, ճարպին հոտը, յաւել ևս Հնդկի քաղցին փողոցաց յատուկ ստոխառնուկ չարահոտութիւնը՝ ինձ գլխու պտոյտ կը բերէին։ Բայց անձիս այլալուծեան ուշ գնելու ժամանակ չէր ըլլար. երաժշտաց խումբը որ ջահակիր տղայոց կը հետեւէր մտածութիւնս յինքն կը գրաւէր. այն խմբին մէջէն ամանք ահաւոր մեծութեամբ թմրկաց ներքև կարծես կ'ընկճէին. և սակայն երկու վատոյժ բազուկք երկուստեք երկննալով, դիւահարապէս զթմբուկը կը հարուածէին։ Փողաշարք որ անմիջապէս երկրորդ կարգը կը ձևացնէին, լսնածև ահիւ երկայնութեամբ փողերը ուսերէն կախած՝ բոլոր սաստկութեամբ կը հնչեցնէին, անբացատրելի խառնածայնութիւն մը և խլացուցիչ աղմուկ մը պատճառեալով, Եւ սակայն կ'ընեն թէ Հնդկիւր կը պարծին իրենց այս խառնածայնութեանը վրայ, իրրու թէ երաժշտութեան արուեստին մէջ քան զՀնդկիւր չիք գերազանցող։

Երաժշտաց խմբէն ետքը հեծեալ հանդիսականք կու գան, առ հասարակ տղայք

ու երիտասարդը, որք յոսկի, 'ի բնէնզ և 'ի գոյնզգոյն Հանդերձս պանծունեալք, սի-
զանձմ' կը յառաջնէն. 'ի սոսա կը զիտեմ'
որ չեն պահսիր և զրահաորեալք:

Կառաց շարք մը որ ասոնց կը հետեի,
'ի տես կ'ածէ այն զուհարազարդ ու բնէն-
զեայ գոյնզգոյն Հանդերձիք զարդարեալ
ազգականք, մերձաւորք և կոշնականք, որ
իրենց փայլովը Հանդիսին չբեզուիթինը
'իտուանելուն: Սկիւնը զուարթ, ամենը ծի-
ծաղերես, ամենուն սրտին զոհուիթինը ե-
րեսին ժպտին վրայ կ'ընթեռնում:

Բայց անհա փառազարդ կառք մը յո-
րում ամուսնացեալքն կը բազմին. ամենէն
մերձաւոր ազգականք անտի կ'ընկերա-
կցին: Փեսային երեսը տեսնել չէ հնար,
ուկնթիք վերջաւորաց քօղի մը տակ ծած-
կուած է. գլուխը արքայական թագ մը կը
կրէ, և 'ի թիկանց և 'ի վայր ոսկէգլխակ
պնդնաւոր մը կը ձգի:

Կոշնականաց և 'ի պատիւ եկելոց կառ-
քերը թափօրին գծին կը կցին, և ամենը
ժանրաբայ փողոցէ փողոց խոտորելով,
երկայն չըլանաւ փեսային կամ Հարսին
տունը կ'ուղեւորին: Բոլոր այն թափօրին
երկայնութեամբ ցրուած բազմաթիւ ֆա-
հակիրք տեսարանը կը լուսաւորեն, և
շատ այլք Հրախաղութեամբ Հանդիսին
ուսիքի փայլ կը տպաւորեն:

Տեսարանը իւր հետաքրքրական գեղեց-
կութիւնն ունի, մանաւանդ առաջին ան-
գամ ականատես եղողին: Երկինք անու-
սին մթութիւնն իսկ անոր խորհրդաւոր
կնիք մը կը տպաւորէ. և մարդ ինքզինքը
առապաւելական աշխարհ մը կը համարի:
Ան գործնաց հեռաւոր խառնաձայնա-
թիւնը, այն մթութեան մէջէն 'ի հեռուստ
շարժուն ֆաշիք լոյսը, այն ծովու ալեաց
նման բացակայ ազմուկը որ երթալով կը
մերձենայ, որ անկերպարան տեսարանը
կը մարմնաւորէ, որ գրեթէ փութորկանը-
ման կը սաստկանայ, որ հուսի ուրեմն
շարժող էականութիւն երևոյթը կու տայ, ուր
այր, կին, տղայ, աղջիկ, ծիւսոր, հետի,
սեւամորթ, մերկանգամ, առ հասարակ կը
զեռան, և առջնէն կ'անցնին, կը սաշին
կ'երթան, կաննէն լուսոյ, ծխոյ, հոտոյ և
ազմկի հետք մը թողլով, զքեզ յապուշ
կրթնել կը թողուն, և թմրութենէդ ար-
թընդալով կը հարցնեն թէ արդեօք ցնորք
մըն էր տեսածդ, իթէ իրական աշխարհի
մը բնական երևոյթ:

Այսպիսի էր այն տեսարանը որ գիշեր
մը, և առաջին անգամուն, փողոցի մը ան-
կիւնը կեցած ուրիշ երեք բարեկամք կը
զիտէի: Երբ այն թափօրին մէջէն Հնգիկ

մը բաժնուելով՝ իրր ծանօթ՝ մեզմէ մէկին
կը մերձենայ. մեր հետաքրքրութեանը ա-
խորժեի նիւթ համարելով՝ կը հրաւիրէ
ճոխ Հնգիկ մը հարսանեաց ամեննուս ա-
ռաջնորդելու: Չթողլով որ առաջարկը կըր-
կնէ, շտորակալութեամբ իրեն կը հետե-
ւինք, և այլ և այլ փողոցայ միջէն վեր-
ջապէս ծառազարդ տեղի մը կը հասնինք,
ուր հաղորաւոր ճրագաց լոյսը իրբև 'ի
տուրջմանն կը լուսաւորեն: Երբ փոխաւոր
այնպէս հոծ ու խռնած էր, որ գծաւորաւ
ու մղելով՝ հագիւ ծանրաբայլ կրնայինք
յառաջնէ. որ կողմը երթայինք, որ զին
խոտորէինք ամեն գին նոյն բողմութեանը
կը գիպէինք:

Անտեղեակ հնգիկային սովորութեան 'ի
զուր կը յուսայի այն տեղը փեսային ու
հարսին հանդիպելու. հարկ էր քայլերնիս
ուրիշ տեղ ուղղել եթէ կ'ուզէինք արա-
րողութիւնը տեսնել:

Ամուսնութիւնը մարդկային կենաց գե-
րագոյն պարագայն ըլլալով, Հնգիկք իրենց
բոլոր ճիգն կը թափեն նոյն պարագայն
չբեղաբար հանդիսացնելու: Սովորութեան
պարտք մըն է որ ճոխք իրենց ուրախու-
թեան մասնակից ընեն նաև ժողովուրդը,
հաղորդելով զանտեղ իրենց առատաձեռն
ճոխութեանը. Հասարակաց զբօսատեղիք
կը վարձեն և չքեզ լուսաւորութեամբ զա-
նոնք զարդարելով՝ երաժշտութեամբք ու
խաղերով կը պատրաստեն յանխոր
վայնք ժողովուրդեան: Նոյն տեղեաց մէջ
չեն պակսիր նաև մասնաւոր վերապահեալ
սրահք, որ քահնորով, գորգերով, բազմոց-
ներով ճոխապէս պատրաստեալք, միայն
ծանօթից ու բարեկամաց հպելի են:

Այս մեծաց ու ճոխից հարսանեաց հան-
գէսք ընդհանրապէս երևուանէն քառա-
սուն որ կը տեսնեն. և բնական հետեանք է
որ ասանկ առթիւներու մէջ միծմիծ գաւ-
մարներ սպառնան: Այս ճոխ Հնգիկին համար
կը զուրցէին թէ երեք հարիւր ռուբլի ծա-
խած ըլլայ այս իւր հարսնական նաւակա-
տեաց, և այս՝ անհաւատալի չէր երևնար
տեսնելով այն ճոխ զարդարանաց շաւղու-
թիւնը:

Տիւրքոյ տեսարանը վայելելէն յետոյ՝
Հնգիկ առաջնորդեալ մեզի այլով ճամբով
ուսիքի փառազարդ տեղի մը կ'առաջնոր-
դէ. հոն լուսաւորութեան շաւղութիւնը
անպատմելի էր: Եւ այն էր վերապահեալ
տեղին ուր հարսանեաց կրօնական արա-
րողութիւնը տեղի պիտի ունենար, և ուր
միայն մասնաւորապէս հրաւիրեալք կըր-

նային մուտք ունել, Ոստիկանութեան գինուորք մտից առջին կեցած՝ խոնոծ ժողովուրդը զժուարաւ կը մղէին՝ հրաւիրելոց անցք բանալով։ Մինք չունէինք հրաւիրանոց նշան, սակայն էլ բողոքողներն անկաշտութիւնը մեծ պատիւ կը համարուի չընդկային հանդիսից, անոր համար իր առջին ամենայն գիտարութիւն կը հարթի։ Այսպէս եղև և մեզ, ոստիկանութեան գինուորք մեր կամին որ զգացին առաջնորդին ակնարկութեամբը, իսկոյն ժողովուրդը աջ ու ձախ մղեցին, և արձակ միջոց մը բանալով՝ մեզ ի ներքս առաջնորդեցին։

Այն ընդարձակ պարտիզին շաւղիներուն մէջէն անցնելով հասանք ծառազարդ վայր մը, ուր վայրուիչ ու ճոխ վարազուրազաւոր ամպշովտիկի մը տակ միտային և հարսը նշմարեցինք, որ արարողապետ քրմի մը ակնարկութեանց հպատակ՝ հարսանեաց տորտողութիւնը կը կատարէին։ Ամպշովտիկէն գուրա շուրջանակի հրաւիրելոց բազմութիւն մը հետաքրքրուար ուշ կը գնէին այն ստեպ կրկնաբան հնոյ օրէնքի մը արարողութեանց, որ զուրկ են ամենեկնայն սրբապան ու բարձր վիճաութեանէն որով՝ սովորեալ եմք քրիստոնեայքս, և որ թուի լի են աւելորդապաշտական գիւրհաւառութեամբք։

Հրաւիրելոց բազմութեան մէջէն կը փայլէին մասնաորտակէն էլ բողոքի աբանց ու տիկնայց խմբիկներ, որք մասնաոր բարձրագոյն պատրաստեալ տեղեաց վրայ բազմեալ լուխ և ուշադիր արարողութեանց լրմանը ակնատան և կըլլային։ Առ ինձ զժուարին ու երկայն է նկարագրել այն ստեպ կրկնաբան, ճգնեալ ու երկարածիգ արարողութիւնները շարժմունք, այն ստեպ բազմիկ ու կանգնիները՝ առ որս կենթարկէր դիրենք պրակմին քուրմը, որ ինչպէս կը թուէր, արարողութեան մի միայն տեղեակն էր, և որու հարկ էր հետեւէն մեքենաբար երկու ամուսնացեալք։ Ամեն շարժման, ամեն շրջանին յատուկ աւօթքներ կը հետեւէին, մինչդեռ կրկին մէջէն, գուցէ օղակիդին, ծուխը գէպ ի վեր կը բարձրանար։ Մի և նոյն առնէ հրդեհող կանայց խմբիկ մը գետինը կծկած՝ մեզմ՝ ձայնի և միակերպ եղանակաւ հարսանեակն երգ մի կ'երգէին որ այնպէս կ'ըրեար ինչպէս թէ օրօքը նուագէին։

Հանդիսին աւելի մերձաւորապէս ահանաւոր ելլալու ըզձիւ կը ֆրանսի մեր առջեւ եղող բազմութիւնը ճեղքել, բայց մի և նոյն առնէ ազդարար կու գայ, թէ արարողութիւնը այն խորհրդաւոր կէտը

հասած է որ այլադիմենքի առանձնութիւն կը պահանջէ։ Հարկ է հպատակիլ ու հեռանալ, Հարսին ու փեսային չորս կողմը մտնիմք և ազգականք կը պատեն, և նոյն առնէ գաղտնի արարողութիւն մը կ'ըսուի՝ որու մեք ի բացուստ միայն ձայնը կը լսուի։ Մեզ այնպէս կը թուէր ինչպէս թէ քուրմը օրհնութեանց պսակ մը գարծնէր, և իւրաքանչիւր օրհնութեան փեսայն զըրամով պատասխանէր, այնպէս գուշակել կու տար ափսէի մը մէջ կործանող դրամից շատաշը, և ոչ մանաւանդ այնպէս կը համարէինք որ որչափ օրհնութեանը ձայնը յաճախէր, նոյնչափ յաճախ դրամից շատաշը կը կրկնէր։

Իայց մեք, որ արարողութեան լրմանը ակնանտես ըլլալու արգելեալ էինք, հարկ էր այլուր գտնուեալս խնդրէինք, Առ վայր մը այն չքեղազարդ շաւղաց մէջ կը թափառէր ի տես լուսաւորութեան, և սոպա առաջնորդին հետեւելով ճոխաբար զարդարեալ քնարձակ սրահ մը կը մտնէինք, զոր՝ բայց ի բազմաթիւ ճրագներէ, երեսունու իրեք վիշնեպիւն մեծամեծ ֆաշք կը լուսանորեն։ Միտադոյն ճոխ գորգ մը, լիտի գործուած, նոյն ընդարձակ սրահին գետինը ամբողջապէս կը ծածկէ։ Շուրջանակի, որմից կից, ճոխ բազմոցք և թիկնաթոռք կարգաւ շարած կան, որոց վրայ Հնդկի հրաւիրելոց նշանաւորք կը բազմին, յորս կը փայլի Հնդկի Ռաճա իշխանաւոր մը իւր բազմազգի՝ զոհաբներովը։ Ամենը լսիկ ուշ կը գնէն երաժշտութեան ու ելլողոյ։

Մեր մուտքը ի նոյն սրահ յարգանք կ'աջկունուի. շատք ի բազմականայ կը կանգնին և մեզ Ռաճային հանդէպ կը բազմակցանեն։ Մեր աջկողմը Ռաճային հանդէպ՝ երկու անկողից գուսան աջկողմը՝ պալատեկաց յատուկ թատրմակին հանդիմար, կանգուն յոտին, տուն առ տուն քերթութիւն մը կը նուագեն, և ամեն զադարելուն երկու երաժիշտք իրենց ջութակաց լարերը կը հնչեցնեն։ Զութակահարք կը լսեն և գուսանը իւր քերթութեան տունը շեշտի արասանաւորով, փոքր քայլիւ ու մեղմիկ մեղմիկ դէպ ի Ռաճայն կը յառաջէ, և զարձակ մեղմիկ մեղմիկ յետոյ յետոյ կը նահանջէ իւր քերթուածը յանդէպ լով։ Ռաճայն և հանդիսականք լսիկ և ուշադիր ակնկալուց կան այն տեսարանին որ գիրենք կը զմայլեցնէ, և ինչպէս թէ դիրենք իրենցմէ գուրա կը հանէ։

Եւ այսպէս նաև մեք յանակնկալս այս պայտատեկաց տեսարանին հանդիսատես կը

գտնուէինք, որոց համարը ամեն տեղ կը լսուի: Պայատէրք, որ անգղիական առումամբ Նոյ-կրթը կը կոչուին, տեղացոց հանդիսից անհրաժեշտ զարդ են: Ոչ միայն պարաւորք և դուստրք, այլ և յաճախ յանկարծնորակ բռնատեսնով են: Սկիայն իրենց արտաքին ձևը շատ պարկեշտ է, և ընդհանրապէս ճոխ հանդերձիք և մեծագին գոհարեղիմօք զարդարեալ կը ներկայանան:

Պարաւոր գուսանքս 'ի մանկութենէ այս արուեստին կը նուիրուին իւրեանց ծնողացմէ, որ գիրենք վայելչապէ՛մ և բարեկամ տեսնելով՝ շատև դուռ մը կ'ափակաւնեն: Եւ այս արուեստն 'ի շնորհիվ ամենաշահուոր է. մէջեննէն շնորհիվագոյնք և հոգակաւորք իբր պարերգութ' շատ սուղ կը վարձեն իրենց արուեստը. միայն հազարաւոր Փրանքներով յանձն կ'առնուն տեւարանի մը ներկայանալ ու պարել, և որչափ ճոխ ու բարձր կարգի ըլլայ վարձողը՝ պահանջն ալ այնչափ աւելի կ'ըլլայ: Կան այնպիսի հոգակաւորք որ իշխանաւորաց հանդիսից ներկայանալով, մինչև զբեթէ լաք մը ռուփի կը շահին, որ երկու հարիւր հազար Փրանքէն աւելի ըսել է: Այսպիսի յառաջագէ՛մք շատ կան 'ի նշանաւոր քաղաք շնորհաց. որոնք իրենց ստացած ճոխութիւնը չափելով՝ վերուստ 'ի վայր մեծագին գոհարեղիմօք զարդարեալ՝ ոսկէզարդ փառանկղ կառաց մէջ կը բազմին ու փողոցները ծաւա կու գան:

Ահա ճաշակ մը այս գուսանաց յանկարծ երգակ քերթութեանց.

« Ե՛րբ դառնաս պիտի, ո՛վ սիրելիւ, երբ գաս պիտի, ո՛վ սրտին բերկրութիւն, ո՛վ գտած հոգւոյս: Ե՛րբ պիտի երևնաս յերջանկութիւն գտնայիդ, Ի՛ գուր սպասեմ գարձիդ. դու սիրելոյդ քովը չես գար. հետոյդ վրայ հսկելէն աչքերս յոգնեցան: Սիրելոյս անկողինը յասմիկէ կամարի մը առկա մտրէ՛ ծաղկանց պսակներով ծածկեցի. քրահի անուշ փուշով սրտիցի և վարդի անուշաճոտ իւղով օծեցի: Լահորի անուշաճոտ իւղերով անուշաբուրեցի դայն եւ ներկիցի միառայի ծաղկներով՝ փութամ ո՛վ սիրելիւ քու ստրկիդ քովը, և քու ներկայութեամբդ անոր սիրտը ուրախացուր »:

Այսպիսի տեսարանաւ կը դրօնուին հանդիսականք, մինչդեռ հարսանաց աւարողութիւնք իրենց լրումը կ'առնուին: Այլ յանկարծ յակնարկել Ռաճային երաժիշտը ու գուսանք իրենց խաղը լռեցուցին: Ի՛չ այն ատեն սպասաւորաց խմբի մը երեւցաւ ափսէիք՝ լի ծաղկանց փնջն.

րով. զորոնք սրտիկով վարդեղրով և այլ հոտաւէտ նիւթով, նախ 'ի մէջն սկսեալ՝ բոլոր հանդիսականաց բախիկցին: Զինի ծաղկանց լաւ—սօրարի ծամկու գնդկաց կարգն եկաւ. յորոյ երկերկու խաբաքան շիւր հանդիսականի ձեռքը գրին: Այս գուն տեսնելի տնկոյն տեղիք են, որոց մէջ կը պլլեն սպիտակ խխու մը, որ է արեղայի ընկոյցին ձեծածը կրով խառնած, շնորհք այս բան—սօրարին շարունակ կը ծածեն, և անկէ բերանին, ափառնին ու լորձերին կարմիր կը ներկի, Բայց թէ ինչ համ ունի այս նիւթ՝ ոչ երբեք սիրտս տարեր է փորձելու: Գողգիացի բարեկամիս վկայութեանը նայելով, որու նաև ընծայեցի ինձ շնորհեալը, համեմղա՛մ ու զբօսեցուցիչ ուտելիք մըն է, թէպէտ առ սակաւ մի կը ծու:

Այս ընծայք էին վառն պատուաւորաց 'ի հանդիսականաց. իսկ վառն ստորնագունից բաշխեցին քօթօր ընկոյղ:

Բաշխումն ընծայեցս է նշան արձակման հանդիսականաց, հանդէսը իր լրամն հասած ըլլալով: Մի է նոյն ատեն փեսայն ներկայացաւ 'ի սրահին, և հանդիսականք առհասարակ յոտին կանգնեցան: Իր ոսկէգիպակ պատմունճանաւը և արքունական թագիրը ինձ յիշեցուց այն նախնի երկայնամիտ նախաջոյ նկարքն, յորս սոյն այս հանդերձիք կը ներկայացնեն երից մուգուց երկրպագութիւնը:

Ռաճայն գլխեւայն դիմաւորելով՝ իւր բարեմաղթութիւնքը մատուց և ապա ոսկի ու գոհար ընծայելով մեկնեցաւ: Իր օրիւնակին հետեւեցանք և մեր, և մեր շնորհկաւորացիդը փողոցը ինկանք, ուրիշ բաղմաթիւ հարսնեկան աղմկոյից թափօր ներու ակամատեսն ըլլալու: Հին մեր առաջնորդը մեղի կը մեկնէր՝ թէ ինչպէս շնորհիկ որ հաստատած են մտքերնին առմաստնալու, այս եղանակն օգտեցնելու կը ջանան, որու արարեալդ օրերը քրմաց գուշակութեամբ կը վճռուին: Անկէ գուրս եղած օրերը շարաբաղդ համարուելով՝ ոչ ոք կը յանդգնի ամուսնութեան ձեռք գար նկու: Ինքն իսկ մեր առաջնորդը, որ Պարտադի երիտասարդ մըն էր, շատով իւր հայրենիքը դառնալու էր. իւր ծնողքը քովերին կը փութացնէին գիրքը, որոշած ըլլալով՝ օրիորդի մը հետ նշանելու: Յաւարելն մեր թէ ինչպէս կարելի էր մէկի մը հետ ամուսնութեան կապ յօգել, մինչդեռ քնալ իսկ տեսած չէր, ինքը կը պատասխանէր, թէ վստահ էր ծնողաց ընտրութեանը վրայ, որոյ մի միայն նպատակը իրեն համար աղէկ օրիորդ մը ընտրել

էր: Այսպէս 'ի Հնդկիս գեռ ևս հին նա-
հապետական սովորութիւնք կը յարատե-
ւեն. բայց կամոց կամաց նոր քաղաքա-
կերթութիւնը կը յառաջագիւնէ. և շատը
'ի լուսաւորելոց յօծար են իրենց հին սո-
վորութիւնները նորոյց հետ փոխանակելու:

Ի Հնդկիս երբ աղջիկ մը հինգ կամ վեց տարեկան կ'ըլլայ, կրնայ զուրցուիլ թէ իւր ապագայ ամուսնութեան պատրաս-
տութիւն կը սկսի անսնել: Որովհետեւ այն հասակէն սկսեալ տարեց կնիկ մը գինքը ամուսնական արարողութեանց նախա-
պատրաստութիւններու կը վարժեցնէ. այս արարողութեանց գլխաւոր նպատակն է նախ էրիկ մը ապահովցնել իրեն, և սակ
գինքը կրօնատէր ու երջանիկ ընել բոլոր կենաց ընթացքին մէջ:

Այս արարողութեանց առաջինը Շիվո
քանս կը կոչուի: Իրենց տարւոյն վերջին
օրը պէտք է որ Տոսիկ գիցուհւոյն երկու
կաւէ նմանութիւններ չլինէ. զորոնք մաս-
նաւոր պտղոց կենպոյն մէջ ամփոփելով,
յետ բաղնիք մտնելէն և զգեստները փո-
խելէն՝ այն երկու պատկերաց առջին
երկրպագութիւն կ'ընէ: Ապա այն պատ-
կերներուն զուլում մէջ քանի կաթիլ նուի-
րական ջրէն սրակալով՝ հետեւեալ բառերը
կը զուրցէ. «Ի մեծարանս Շիվայի — որ
իւր օրինակ կը համարի կանամբեաց» — Ի
մեծարանս Հարայի — Նիվայի ուրիշ ա-
նուանակողութիւն մը: — Ի մեծարանս
Պուշպայի — երկու փոքր հողէ գետիկը,
որ նմանութեանց մարմնոյն վրայ կ'պած
են: —

Այս ընելէն ետքը ամփոփելով՝ մտաւոր
աղօթից կը զբաղի. նոյն այս վերի աղօթքը
երեք անգամ կը կրկնէ, նուիրելով գի-
ցուհւոյն ծաղիկ ու տերեւ:

Այս արարողութեան ետքը կու գայ Հա-
րիի կամ Քրիշնայի պրադաս: Սանտալ փայ-
տի փոշուով սպիտակ խմոր մը կը չինէ՝ ու
պղծձէ ավաւէի մը վրայ կը գնէ. այն խմո-
րով աղջիկը Քրիշնայի գից ոտքերը կը
ներկէ, և մի և նոյն ատեն ծաղիկ ու խմոր
կը նուիրէ:

Կ'ենթադրեն որ Քրիշնա այս գործէս ա-
խորժելով այսպիսի հարցմունք մը կ'ընէ.
«Ո՛վ է այն աղջիկը որ իմ ոտքերու կը պաշ-
տէ, և խնամէ ինչ շնորհք կը խնդրէ» : Առ
որ աղջիկը կը պատասխանէ. «Թագաւորը
իրեն էրիկ ըլլայ, ըլլայ գեղեցիկ և առաքի-
նի. մայր ըլլայ ծօթը խնկացի և առաքինի
մանչ տղոց և երկու գեղեցիկ աղջկանց :
Իր նուանք ըլլան ճարտար և հնազանդ.
Իր փեսաներն աշխարհիս վրայ փայլին ի-

րենց բարի ձիրքերովը. իր ամբարները
ըլլան լի ամին տեսակ հնտեղէններով, և
ախտը կաթնոտ կովերով: Եւ երբ մեռ-
նելու ըլլայ, այն ամենը որ քովը գրա-
նուին ու գինքը սիրեն, երկայն ու բարեկա-
նոջ կեանք վայելին: Եւ իթէ կարելի է,
օրհնութեամբն ու զօրութեամբը՝ կարենայ
Նարիի Գանգէսի գետափը մեռնիլ և այն-
պէս երկինքը տանող ճամբան մտնել» :

Գուցէ այս աղօթքս հինգ տարուան
աղջկան մը համար շատ բարձր համարուի.
սակայն ստոյգն այս է որ Հնդկի աղջկունք
այս հասակիս մէջ շատ բաց միտք ունին:

Երրորդ պրադասն կու գայ յետոյ, և կը
հայր տաք պատկերաց պաշտաման: Իրնձէ
ալիւրով խմոր մը կը չինեն, և աղջիկը այն
խմորով գետնի վրայ գից սրբացուցած
տասը մարգար պատկերները կը նկարէ:
Յետ որոյ անոնց աղօթք մը կը մատուցանէ,
որու համառօտ իմաստը այսպիսի է. «Տա-
գարաթ՝ Ռամ Չընտրի հօր պէս աներ մը
ունենամ. Քուգարա՝ Ռամ Չընտրի մօր
պէս զորանչ մը ունենամ. Ռամ Չընտրի
պէս էրիկ մը. Ռամին կրտսեր եղբոր լըք-
մօնի պէս քեռայր մը. Շասգիի պէս մայր
մը, որու բոլոր որդիքը կենդանի են: Ըլ-
լամ Քուսդիի նման, որու իրեք որդիքը հեռ-
ջակաւոր եղան իրենց արդարաբանութեան
բը, բարեպաշտութեամբ, արիւթեամբ
և զիւցազնութեամբը. նմանիմ Գանգէսի,
որու ջրերը ամենեւն ծախսը կը յագեց-
նեն. նմանիմ երկրին, մեր ժօրը, որու
համբերութիւնն անողբազական է» : Եւ յետ
ամինայնի՝ կը խնդրէ որ Տուրիայի պէս օր-
հնեալ ըլլայ՝ սիրելի ու հուսատարով էրիկ
մ'ունենալով: Ըլլայ Տրօքատիի նման, որ
նշանաւոր եղաւ իր ճարտարութեամբը,
կրօնիք և խոհիմ՝ յաջողակութեամբ. ըլ-
լայ դարձեալ նման Սիդայի, որու անարա-
տութիւնը և առ իւր էրիկը ունեցած սէրը
ամեն գովելաւոր արժանիք են:

Յօրոյ այս երեք պրադասք կամ ուխտք՝
ապրիլ ամսուն մէջ կ'ըլլուին, որ մի միայն
պատշաճ ամիս կը համարուի ամեն տեսակ
արգիւնաւոր գործոց:

Չորրորդ պրադասն Սանայի Պրադա կ'ը-
սուի. և այս ուխտին նպատակն է հեռի
բունել իր ապագայ տնէն ամուսնական օ-
րինակը սիրող հակառակորդից:

Նոյն սովորական քրնձի խմորով՝ աղջիկը
շատ մը բաներ կը նկարէ գետինը. ինչպէս
ըսինք ծառի ծաղկալից ճիւղ մը, քալանքին
մը, որու մէջ կնիկ մը ու մարդ մը նստած
են, հանգիստ արեւով ու լուսնով, Գանգէս
ու Եւսմնա գետերը նաւակներով, Մանասի
գից տաճարը, շատ մը ոսկեայ դարձեր և

սկուռք, տներ, վաճառանոցներ, պարտէզներ, ցորենոցներ և ուրիշ շատ մը բաներ, որոց նշանակութիւնն է ճոխութիւն և առատութիւն: Յետոյ կը սկսի սոցոթք մատուցանել Մահատեղից, մինչդեռ տալիքը առած կնիկ մը կը սկսի նականաւորող տուփոցին կամ Սաղիին դէմ, որ յապագայն կրնայ ունենալ, հայեցողութեանց և անիծից շարք մը զուրցել, զորոնք աղջիկը մէկնիկ մէկնիկ կը կրկնէ:

Հնգիկը շատ բարոյակիւն ու կրօնական բան կը համարին երկու տղաք իրենց մանկութեան ժամանակէն իրարու հետ խօսեցնել յապագայ ամուսնութիւն: Ընդհանրապէս աղջկունք ութ տարուան հասակէն կը նշանուին:

Պրահային տղայք, մտննայի արարողութիւնն ետքը, ինչ և իոց ատեն կրնան կարգուիլ: Մտննայն նուիրական թիւ մըն է զոր տղայն ութ տարեկան ըլլալէն ետքը կ'ընդունի: Հնգկաց ուրիշ գասակարգաց մանչ տղայք ինչ և իոց ժամանակ ազատ են կարգուելու:

Ընդ հանրապէս պատանի մը տառնեօթը կամ տառնութ տարուան որ կ'ըլլայ, կարոյք կամ ամուսնութեան միջնորդք մէջ տեղ կը նետուին: Ասորք առ հասարակ ստասաց, մեծարան ու շաղկապատ ունանք են: Ըսենք օրինակի աղագաւ՝ որ աղջիկ մը առաջարկելով վրան խօսք ընեն. «Լրացեալ լուսնի պէս գեղեցիկ է, կ'ըսեն. մարմնոյն կազմուածքը ամենակատարեալ է, ակունները նաւն մը հատիկներուն կը նմանին. ձայնը արտաբայ կարգի անող է. քաղաւթը շնորհալից, խօսուածքը կատարեալ Լըքի դիպուհէն նման է. բազաւոր կ'ըլլայ այն ընտանիքը որ զիրք առնու» : Եթէ պատանուոյ մը վրայ խօսք ընեն այսպէս կ'ըսեն. «Գարոյք (գեղեցիկութեան դիք) զից պէս գեղեցիկ է. ազնուական մարդու մը երեւոյթ ունի. ազատ է ամենեւին ինչ և իոց յախաւ. գլխը ցորեկ ուսանելու հետ է. միով բանիւ՝ ազնիւ գուհար մըն է և զարգ գրացիաց» :

Ծնողք մի և նոյն ատեն իրենց ապահովութեանը համար տեղեկութիւններ կը սկսին ծողովել, քննելով ապագայ փեսային ու հարսին դասակարգին անբժուութիւնը, հարստութիւնը և ուրիշ առանձնաշարժութիւնները: Ամենայն ինչ ի դէպ գտնելով փոփոխակի իրենց հաւանութիւնը կու տան. բայց նախ փեսային հայրը հարսին հօրմէն շատ մը գուհարներ, և արծաթեայ և ոսկեայ զարդեր կ'ուզէ ու կ'առնու:

Մեծարոյ համարեալ անձանց մէջ, հա-

զիւ վայելուչ բնուելու ամուսնութիւն մը երկուքէ մինչև երեք հալար առաքի կ'աժէ: Իսկ իշխանաւորաց ամուսնութիւնք շատ յարապի կը պահանջեն, որ է ըսել շատ մը հարկեր հազար ֆրանք: Եղած են առանձնութիւնք յորս հնգէ մինչև տասը լաք առաքի ծախք եղած է, կամ թէ քանք մէկ կամ երկու միլիոն ֆրանքէ աւելի:

Ամուսնական դաշնադրութեան սկզբը ըլլալէն ետքը, իւրաքանչիւր կողմ նուիրակութիւն մը կ'որոշէ փեսային ու հարսին այցելու: Սովորաբար այցելութիւնը հարսէն կը սկսի: Պատանոյն բարեկամք նուիրակին կ'ընկերանան, և աղջկան տունը հասնելով նախատեսեակը կը նստին, մինչդեռ աղջիկը հագուելու հետ կ'ըլլայ: Սովորութիւն է որ տասներհինգ կամ քսան վայրկեան սպասել տայ. անկէ ետքը այցելու խմբին կը ներկայանալ՝ վերստա ի վայր զարգարեալ փայլող գոհարներով. հետը կ'ըլլան աղախին մը, անհրաժեշտ կապքին կամ միջնորդ կնիկը, և ընտանեաց անձինք: Յարգանաց երկրպագութիւն մը ընելով ամենուն տպաակ գորգի մը վրայ կը բազմի: Երկայն լուսնի մը կը տիրէ ի սկզբան, որմէ ետքը մէկը կը սկսի խօսիլ, խօսքը խեղճ աղջկան ուղեւորով, որ օրուան հանդիսական ծանրութեանէն դող կ'ենլէ ու երեսին գոյնը կ'ալլայիլ:

— Անունդ ինչ է, կը հարցըն:

— Կրի Պայա, կը պատասխանէ աղջիկը:

— Քուդը նստողն ո՞վ է:

— Հայրս:

— Կարդալ ու գրել գիտես:

— Այո:

— Կարդալ տեսնենք:

Մի և նոյն ատեն կապքիւր կը սկսի երկշոտ հարսին սիրտ տալ. եթէ յաջողութիւն չգտցընէ կը պաշտպանէ դիմքը. և կամ եթէ կիրթ ու հաճելի երեւայ՝ մեծաբանելով կը ջատաղուի: Երոյր այս առանձն աղջկան մայրը վարագուրի մը ետեւ կեցած՝ մտադրութեամբ աղջկան քննութեանը ուշ կը դնէ, և ամեն անձակեղ զէպքի սիրտը ամուր մը կը նետէ:

Այցելութիւնը լմնալէն առաջ փեսային հայրը կամ եղբայրը հարսին ձեռքը ոսկիէ դրամ մը կը դնէ, որ ստույգ նշան մի է թէ նորբնտիր հարսը իւր տանը մէջ մեծ հաճութիւնք ու սիրով պիտոյր ընդունուի: Այս այցելութեանս քուքս-տէքս կը զուրցեն, որ կը նշանակէ հաստատական այցելութիւն: Այն պահմիւրք, ինչպէս նաեւ կարոյք կապքիւր և քուքիւր որ այս արարողութեան ներկայ են, երկու կամ չորս առաքի ընծայ կ'ընդունին: Եթէ այցելու-

թիւն առաւօտեան դէմ ըլլայ նախաճաշիկ չեն ընել, որովհետեւ բաղնիք չբրած և աղօթք չմատուցած՝ անպատշաճութիւն կը համարուի ուտել: Բայց եթէ քաբա տէքնան ցորեկը ըլլուի, այցելուաց աղէկ ճաշ մը կը տրուի. և այն ճաշին պակասելու չեն եղանակին ամենէն ընտիր պտուղք, թարմ կաթ, մածուն և տեսակ տեսակ ընտիր շաքարղէններ:

Երկրորդ այցելութիւնը հարսին ծնողացը կ'իյնայ, որք քաջ վարժապետ մը հետեւնին առած՝ պատանւոյն կ'երթան. վարժապետին պարտքն է պատանւոյն ընկերական վիճակին և առած իրթութեանը համեմատ խիստ քննութիւն մը ընել: Եւ ինչպէս հարսին՝ այսպէս ալ հիմա փեսային սիրտը երկիւղելու կը բաբախի. որով և քննութիւնը կրնայ յաջող կամ ամենաձախորդ ելք ունենալ: Մակայն ինչ ալ ըլլայ հետեանքը, պատանին՝ արարողութեան մասն համարեալ ուղի զրամը կ'ընդունի, և եթէ ճաշի ալ տեղիք ըլլայ՝ ինքն ալ բազմակտան կը նստի:

Այս կրկին այցելութիւններէն ետքը, բարեբաղդ համարեալ օր մը կ'որոշուի, յորում մը գրուի Բագրան կամ ամուսնութեան դաշնագիրը: Այս զաշնագիրը գրելու պաշտօնը պարզմէն մը կ'իյնայ, զոր պէտք է որոշմէ հնգկային թղթի վրայ, հնգիկ կամ պամպուի եղէգով շինած գրչով մը և հնգկային թանաքով: Դաշնագրին օրինակն ալ այսպիսի է.

«Ես, Ռամ Չընտըր Պօլի, խոստանամ տալ իմ Կօրեմթ Պօլի երկրորդ զաւակս, ամուսնութիւն Դօպինմընի Տօսի, երէց ազդիկ իսէն Չընտըր Տըղի, որ նմանապէս իւր հաւանութիւնը կու տայ այս գաշնագրին զօրութեամբ: Որչառած օրը հարսները անվրէպ տեղի պիտի ունենան»:

Իւրաքանչիւր կողմի հայրը, ինչպէս նաեւ վկայը, այս գաշնագրին ստորի իրենց ձեռագիրը կը դնեն. և յետոյ նոյն այս վկայագիրը կը գալարեն ու կարմիր թելով մը կը կապեն: Այս յարգանաց պատիւներ փոփոխակի իրարու կ'ընեն, ընծաներ կու տան ու կ'ընդունին, և այլ ուրախութիւններ կ'ընեն:

Այս առթիւ մէջ սովորութիւն մըն ալ կայ՝ որ յետոյ կամ վաթսուս հոգւոյ ճաշ մը տրուի:

Ամուսնութեան գաշնագրին գրուած ժաւանակը՝ որ մը կ'որոշուի կաղոյնի հարիւրան կատարելու, որ է ըսել իեսային հնգկային քրքումով օծելու արարողութիւնը: Դոյն որոշեալ օրը նշանուածը կամ փեսայն բաղնիք կը մտնէ, և ապա կարմիր հանգերձ

մը կը հագուի, ապա քարի մը վրայ կանգուն կը դնեն զինքը, չորս կողմն ալ չորս հատ պանանի տունիկ կը զետեղեն: Այս հինգ կանայք պարզմէն, որոց էրկիւղ ողջ ըլլալու է, անոր բոլորը հինգ կամ եօթը անգամ չորջ կու գան՝ ու մարմնիք քրքումով կ'օծեն. ճակոխն ալ կը զպցնեն ջուր, պէգէլ, արէքի ընկալը. բրնձի ալիւրով չինած խմոր, և ուրիշ շատ տեսակ բոսիկ, ինչպէս այլ և այլ տեսակ ուտան, բրնձ, ոսկի, արծաթ, և այլն:

Այն օրէն սկսեալ փեսայն պէտք է հետը արեւիք ընկալը կոտորելու երկու հատ գործի կրէ, և նմանապէս զոյգ մըն ալ չաւ. ձապնաբա, որ են տուփը՝ յորս կը բովանդակի սև գոյն մը՝ սրով կանայք իրենց արտեանները կը ներկեն: Այս ստարկայից նպատակն է հետու բռնել նշանածներէն շար ոգիները, և հարկ է որ մինչև իրենց բուն ամուսնութեան օրը հետեւնին կրեն:

Մակայն հարսնկան արարողութիւնը գեւ ևս այս փեսային օծմամբ ալ չեն լինար: Դարձեալ օրացոյցը կը սկսին թնեւ որ բարեգուշակ օր մը գտնեն: Ահի պարագայը տօնելու, որ է ամուսնութեան նախաշարիւղ հանգէս, որ ուրիշ բան չէ եթէ ոչ փոփոխակի իրարու ճաշեր տալ, ընծաներ նուիրել, ճոխ հանգերձներ հագուիլ, և մեծագին գոհարներով զարդարեալ իրենք գիւրներ այլոց ցոյց տալ:

Վերջապէս ամուսնութեան օրը, այլ որ ըստ իերեւան բուն ամուսնութեան օրը չէ, կը հասնի: Փեսայն ու հարսը շին կրնար բերաններն ուրիշ բան դնել եթէ ոչ բիշ մը կաթ ու պտուղ, նմանապէս նոյն տեսակ ծով պարտաւորեալ են ամուսնացելոց ծնողքն և իրենց տնական յատուկ քուրմերը, իրկու հայրերը իրենց նախնեաց աճիւններուն նուէր կը մատուցանեն, և ուրա մը կ'ուխանեն վրան բարեբաղդութեան ապագայ ընտանեաց:

Այս ամենայն ըլլալէն ետքը, երկու նշանուորէն իրենց ծնողաց տունը առանձին տառնին բաժնիք կը մտնեն, և հինգ կանայք՝ որոյ ամուսինը ողջ ըլլալու են, — ինչպէս կ'ըսէ հնգկային արարողական ձեւը, — բայց ի իրենց ճակատը վերը ըսած առարկաներով զաչիւն, ուրիշ շատ մը ճանր արարողութիւններ կը կատարեն, որոնց նպատակն է նոր ամուսնացելոց անայլալակ երջանկութիւն մը ապահովցնել:

Այս արարողութիւնները սրբազան գրքերէն պատուիրեալ չեն, հապա են ընտանի կանայց ջերմ երեւակայութեան ծնունդը: Որինակի աղապս, այն աթոռին ետեւ՝ որու վրայ հարսը պիտոր նստի, կարմիր

թանաքով քսանում, կ բարերարող էրիկ-
ներու անունները կը գրեն, և հարսին բո-
լորը եօթը անգամ շուրջ կու գան: Նմա-
նապէս այն միտաբուն սարիիկ կամ ծածկու-
ցին դոր հօրսը ամուսնութեան արարողու-
թեան ժամանակը վրան պիտի կրէ, Տար-
կա զիցուհւոյն անունը կը գրեն. որով-
հետեւ Շիվա զիք, Տուրկային էրիկը, իւր
կնիկը կը պաշտէր: Ասպէս ասոր նման
ուրիշ շատ մը արարողութիւններ կը կա-
տարեն:

Մի և նոյն ատեն ինսային տունը մեծ
մեծ պատրաստութիւններ կը տեսնան,
ծրագներ, տեսակ տեսակ գոյներով կան-
թիւններ, հրախաղութիւններ պատրաս-
տելով, 'ի շքեղացուցանել այն թափօրը ու-
րով ինքը հարսին տունը պիտի երթայ,
Հարսն իսկ ճոխաբար զարդարեալ ին-
սային զարդաները կը սպասէ. և բաղմու-
թիւն մը երաժշտաց ու հրախիւրելոյ, յորս
են արք, կանայք, տղայք, իրեն ընկերակ-
ցելով՝ անպատմելի աղմուկ մը կը հանեն:

Երբ ինսային տունը կը հասնի, կարմիր
մետքաքէ լաթով ծածկած արծաթի մը վրայ
կը նստեցնեն զինքը. և այն ատեն բոլոր
կոչնականք յառաջ մատչելով զինքը կը
բարեմաղթեն, մինչեւ աւ ամեն զիէն ազա-
ղակներ կը լսուի, « Խոտք, մտք տակաք և
բազմեցէք . . . Պրահմիկներուն ու Մուտրայց
միախոտ բերէք »: Յետոյ տան տղայք, և
գլխաւորապէս հարսին փոքր քեռայքը, եր-
կու արեքները ընկող կը բերին ինսային,
զորոքք ինքը պէտք է կարգէ նոյն այն զոր-
միքով՝ որ մինչև ցայն ատեն հետը կրած
ըլլալու է: Երբ ամենը իրենց տեղը կը
բազմին, շատ մը տղայք իւրմը մը ձեռ-
ցնելով՝ իրարու զիմաց զիմաց կը նստին.
և այնպէս իրենց առած կրթութեանը
համեմատ՝ կը սկսին մէկմէկու հարցմուն-
քներ ընել, ջանալով զիրար չփոթցնել. որ-
պէս զի անով հանդիսականաց ծիծաղի
նիւթ մատակարարեն:

Այս ծաղրարանութիւնը լինալէն ետքը,
երկու կամ երեք մարդիկ՝ արուեստիւ ազ-
գարանք՝ յառաջ կը մատչին, երկայն
պատմութեաններ կ'ազած, գլուխներն ալ
փաթթոցներով ծածկած. և այնպէս կ'ըս-
կըսին երկու ընտանեաց ազգաբանութիւնը
կարգալ, իւրաքանչիւրն նախնեաց մեծա-
զործութիւնները ճշտութեամբ բացատրու-
թեամբ մեծաբանելով:

Այս ատենա 'ի րաբոյր-տալան կամ
պաշտաման սենեակը ամենայն ինչ պատ-
րաստ կ'ըլլայ հարսանեաց արարողու-
թիւնը կատարելու: Ամեն բան, ամեն զարդ-
տեղն է. բանուած գորգեր, փայտեայ և

ասղնեզործ կոշիկք, արծաթեայ անօթք,
ծաղկունք, տանտալէ խմորք, նուիրական
ջուր, պղնձեայ անօթք, և այլն, Հոն կը
տարուի փեսայն, որ իր ասղնեզործ հան-
գեւորը հանելով, ուրիշ մը կը հագուի կար-
միր մետաքսեայ: Մի և նոյն ատեն երկու
ծառայք զհարսը արծաթի մը վրայ նստեցու-
ցած կը վերցնեն, զենեակէն կամ կանա-
նոցէն գուրս կը հանեն ու փեսային անջա-
կովմը կը տանին կը նստեցնեն:

Արարողական քուրմը այն ատեն հար-
սին ձեռքը խոշ ըսուած խոտէն տանը-
չորս տերև կը դնէ. զորոնք տալա երկու
հաւասար փունջ բաժնելով՝ փեսային ու
հարսին երկու կը կապէ: Ապա հարսին
ալ ձեռքին մէջ քիչ մը Գանգէսին ջրէն
կը լեցնէ, մինչդեռ իր անկը մանգրա մը
կամ երգմնեցուցչութիւն մը կը կարգայ,
սրմէ ետքը այն ջուրը գետինը թափել
կու տայ: Յետոյ զարմեալ ջուր կը լեցնէ,
ապա մածուն, և ապա դարձեալ ջուր:
Ասկէ ետքը քուրմը փեսային կ'ըսէ՝ որ
ձեռքը պղնձէ ամանի մը մէջ դնէ. և ապա
հարսին ձեռքը առնելով՝ անոր ձեռքին վը-
րայ կը դնէ, և երկուքը մէկտեղ ծաղկանց
պսակով մը կը կապէ. և նոյն ատեն անե-
րը կ'ըսէ.

« Կուգամի տունէն, Ռամ Չընն Պօգիի
թոռան աղջիկը, Պօրբմ Պօգիի թոռնիայն,
Ռամ Չընաներ Պօգիի աղջիկը, որ այս և
այն գգնատները հողած է, և այս և այն
գոչարները կը կրէ. ևս, Տուարբինսթ Պօ-
գի, իւր տամ՝ քեզի գլխով Չընն Տրդ, Պա-
րատան տունէն, Տինոնսթ Տըզի թոռնոր-
դի, Դիւ Չընն Տըզի թոռն, Ճուսնօթ Տը-
զի որդի »:

Առ որ փեսայն պատասխանելով կ'ըսէ.
— « Եւ ես ընկալայ զինքը »: —

Անրը այն ատեն կը քակէ ծաղկանց
փունջը որով երկու նշանուածներուն ձեռ-
քերը կապուած էին. գլուխնին նուիրական
ջրէն կը հեղու և հ'օրէնէ զիրենք, Մետաք-
սեայ լաթ մը, որ Հաճո Պարպուր կ'ըսուի,
գլխտուն վրայէն կը ձգուի, և իրենց կը
զուրցուի որ առաջին անգամ մէկմէկու և
բերն նային:

Այս արարողութեան ետքը ամուսնա-
ցեալք տան գաւիթը կը տարուին, ուր բո-
լոր կանայք ժողոված իրենց կը սպասեն.
զիրենք որ կը տեսնեն՝ աղաղակներով ու-
րախութիւններ կը յայտնեն, խնդակցու-
թիւններ իրենց կը մատուցանեն, և ապա
տեսակ տեսակ արարողութեանց զիրենք
կ'ենթարկեն:

Բայց արարողութիւնը չլինցած՝ զրացի-
ներուն տղայոց ամբողջ տունը կը պատէ,

ու կը սկսին կրավարին ու Պարավարի քա-
նան ուզել: Նախ քողարավարական կեր-
պերով հարսին հօրը կը յայտնեն իրենց
խնդիրը, որ ամսիրապէս կը հանէ քսան
ռուբլի կը գնէ ձեռքերնին: Բայց անոնք
կը սկսին աղաղակել ու քսանի տեղ հօրիւր
պահանջել: Անոր վրայ կոխը կը ծագի,
մինչև նախատական խօսքեր կը սկսին
զուրցել մէկմէկու: Եւ վերջապէս երկու
կողմէն ալ հանգարտելով կը միաբանին,
ու հարիւրի տեղ երեսուն կամ քուսսուն
ռուբլիով կը լինցեն: Այս ստակը տղայոց
հանգէս մը տալու կը ծառայէ: Իսկայն
մաս մին ալ Պարավարի քառան որդաւան ա-
րարողութեան կը սկսին, որու վրայ ինչ
մը վարը պիտի խօսիր: Հարսանեաց արա-
րողութեան իբր վերջաբան գիտական կ'առ-
նուն ու քարի մը վրայ կը նստեցնեն,
ապու երկու արք հարսը աթոռի մը վրայ
նստեցուցած կը վերցնեն, ու փեսային
գլխէն վեր բարձրացնելով երեք անգամ
չըման կ'ընեն ու հանգիստիցենքուն կը
հարցնեն.

— Իրիւթէն ո՞վ է աւելի բարձր:

Ան որ պատասխանը միշտ նոյն է.

— Հարսը:

Կանայք ոյն տունն ամուսնացելոց գըլ-
խուն վրայէն լաթ մը կը ձգեն, յորդորե-
լով զիրենք որ սիրով ու գթով իրարուն
նային: Այս հայտադրին շափառարարի կ'ը-
սեն, որ կը նշանակէ քարեղապարտեան
հայեացք, որովհետեւ խոստումնք ու մաղ-
թանք մի է ապագայ երկանկութեան:

Ասկէ ետքը փեսայն դարձեալ ի քաջոր
տալան կը գտնայ ու արարողութեան վիթլ
կը տրուի. քուրմը իր երգմանցուցումներն
ները կը կրկնէ ու զից յետին նուէրները
կը մատուցանէ: Քրմաց վճարը կը տը-
րուի, և այն հագարումէկ արարողու-
թիւնք լիննալով, փեսայն կ'ազատի ու
քիչ մը շունչ կ'առնէ:

Այս տունն է որ տան զլիսաւորն ոտը
ելլելով՝ հրաման կ'ուզէ Մայա Չանտան
արարողութիւնը կատարելու, որ է պստի-
ներուն բաշխումը: Որմէ հտըրը, իբր լը-
րումն այս ամենայն երկայնաճիգ արարո-
ղութեանց, մեծ ճաշ մը կը տրուի, որու
սեղանակից կ'ըլլան զրիթէ միշտ շատ մը
անկոյց բազմակնք:

Սակայն եթէ կրօնական արարողութիւնք
կը լիննան, խեղճ ամուսնացեալք զեռ ևս
իրենց տաղնապը լննցուցած չեն: Հարկ է
որ տան կանանց զուարճութեան նիւթ մա-
տակարարեն: Ուստի ճաշը լննալէն յե-
տոյ, երբ բոլոր հրաւիրեալք կը մեկնին
ուրախութեամբ ձրիճաշած ըլլալուն,

փեսայն ու հարսը ի Պազուրիսար կը տա-
րուին, որ է նոր ամուսնացելոց անկողնոյ
սենեակը: Փեսայն իր եռեւէն ինկոզիւրէն
փախչելու նպատակաւ պատրուակներ կը
հնարէ, գլխու ցու, հոգնածութիւն պատ-
ճառելով. սակայն ունայն տեղ: Չիքըր ա-
ռողջացնելու պատրուակաւ սուռ ու սո-
գայի բուր կու տան խմելու, վարդերով
և ուրիշ հոտաւէտ նիւթով զինքը վերէն
ի վար կը թրջին, ու կը պատարաստուն
հագարումէկ կերպով զինքը չարչարելու:
Կերպ կերպ կատարական խաղերով բոլոր
զիւրեք զինքը արթուն կը բռնեն, և երբ
սաւառու կ'ըլլայ՝ հարկ է որ մանկահասակ
փեսայն անոնց ամենուն դրամ ընծայէ:

Այլ որ զարմանալին է, երկրորդ օրը
նոյն առջի օրուն հագարումէկ արարողու-
թիւնք ճշդիւ կրկնելով վրան կը կատարեն,
բայց այս անգամուն քուրմը մէջը չեն մըտ-
ներ, այլ միայն կ'անայք ներկայ կ'ըլլան:

Այս արարողութիւնա Պատա Պիպանա
կոչուի, և նպատակն է ամուսնացելոց ա-
պագայ երջանկութիւնը ապահովելով ամ-
բապնել:

Համառօտութեան համար հարկ է մէկ
դի թողուլ շատ մը այլաբանական խաղեր
որ երկու ամուսնացեալք պարտական են
ընելու, մինչև հասնի մամանակը որ հարսը
թափօրով փեսային տունը տարուի: Այս ա-
տենա իսկ հարկ կ'ըլլայ քսակին բերանը
բանալ, Հարսին հարկը հարկ է որ փեսային
քոյրերուն իբր Սարձաքոյսանի յիսուն ռու-
փի տայ, և փեսային հարկն ալ փոխադար-
ձաբար իբր Նանտախայմի նոյնչափ, թէ ա-
ւելի չէ, տալու է հարսին քոյրերուն: Բայց
ասով ալ չի լնննար. տանը զուգը անհամբե-
րաբար կը սպասեն բազմաթիւ ֆարսերի,
մուրացկաններ և ուրիշ շատ մը ամբողիկ,
ամենքը ձեռքերնին բաց աւառ ողորմու-
թիւն անկեպելով: Այս ամենը բարձրա-
ձայն ձէյ, ձէյ — յաղթութիւն, յաղթու-
թիւն — կը կանչեն, և Պար, քօնէյ պուլէյ
քարակ — երկայն տարիներ ապրին փե-
սայն ու հարսը:

Չունէյն յառաջ դարձեալ նոր ու եր-
կայն արարողութիւններ կան ընելիք: Հար-
սը ծնողացմէ բաժանելուն համար լաց և
ոգը կ'ընէ, թող ուրիշ արարողութիւններ
Ամուսնացեալք փեսային տունը հասնելով,
ինչպէս թէ բան մը եղած չըլլար, կամ ա-
մենեկն արարողութիւն մը կատարուած
չըլլար, նոր և անլնննայի արարողութեանց
սկիզբ կ'ըլլուի: Ահաւասիկ մէկ քանին:

Չըբանջը՝ նուոյն յարաւան հպատակու-
թիւնը ապահովելու գիտմամբ, ականջնե-
րուն մէջ մեղր կը գնէ և բերանը չաբար,

որպէս զի՝ իբր անուշ ու հնազանդ աղբիկ, իր հրամանները միշտ սիրով ընդունի ու կատարէ :

Ոմանք 'ի կանանց մասնչ տղայ մը կ'առնուն ու փեսային ծնգաց վրայ կը դնեն, որ ինքն ալ ապա առնու ու հարսին տանի :

Հազիւ թէ զոքանչը նուոյն երեսը կը տեսնայ հարկէ 'որ անոր երկու ոսկեայ ապարանջաններ ընծայէ : Իսկ այլք յընտանի կանանց այլ և այլ ընծաներ կուտան, ինչպէս ապարանջաններ, ակրնջի օղեր, քառամանեակներ, գոհարներ, և այլն : Այսով ամենը կը ջանան Մանուկն պատուէրը կատարել, որ կ'ըսէ. « Նայեցէ որ Հանգիսից և արարողութեանց մէջ կանայք միշտ գոհարեղէններ ունենան, որովհետեւ եթէ կնիկը ճոխաբար ու վայելչապէս զարդարեալ չըլլայ, չկարենայ պիտի իւր այլը ուրախացնել ... Եթէ կնիկ մը աղէկ զարդարեալ է՝ բոլոր տունը կը գեղեցիկանայ » :

Հարսը ապա խոհակերոցը կ'այցելէ, ուր՝ մտէ գուրս՝ հարսանեաց ճաշին համար ամեն տեսակ բարեք կը պատրաստեն :

Երկրորդ օրը ամենէն հետաքրքրականներէն մէկն է, որովհետեւ հարսանեաց արարողութեանը մէջ՝ ծաղիկալ սակողնոյ զիշերը կը նշանակէ : Իրիկուտն ժամը ութին հարսին հայրը իր փեսային անհամար ընծաներու կոյտ մը կը դրկէ : Ինչպէս, որովհետեւ տեսակ պտուղ, կարկանդակներ, տեսակ տեսակ ձևերով, ինչպէս խմորեղէններ մարդու, կնկան, ձկանց, թռչնոց, կառաց, ձիերու, փղերու, որոց իւրաքանչիւրը վեցէն մինչև տասը խտր կը կուէ, թարմ կաթ, մածուն, անուշիղէններ, և ամեն տեսակ շոքարեղէններ, զարդեր, խաղալիքներ, բրնձէ շինուած գոհարներ, վարդի իւղ և վարդեկուր, հագուստներ, ծածկացներ, գորգեր, ծաղկանց պտակներ, սաքընեղործ կօշիկներ, և այլ բազմաթիւ բաներ : Բոլոր այս ընծաները կրելու համար մինչև հարիւր յիսուն ծառայ հարկ կ'ըլլայ վարձել. և այս ամենը 'ի քաթաք տալան հաւաքելով կարգաւորեալ կերպիւ կը շարեն, 'ի ցոյց նախ ազգական արանց և ապա կանանց :

Ամուսնացեալը ծաղիկապակ և ճոխ զարդերով ծիրանեգոյն հանդերձ գգեցած, ճակատին սանտալի խմորէն քսած, քովէ քով կը նստին և այն ընծայ եկած քաղցրաթիւ կերակուրներէն կը ճաշակեն : Մշտնադաշտ սովորութիւն է որ նախ փեսայն կերակուր հրամցնէ հարսին, և ապա հարսը փեսային : Ե այն մեծարանաց ցոյցն որ երկու անվարձք երկչտաբար ունկմկու

կ'ընեն, շրջակայից ծիծաղը կը շարժեն մեծ զբօսանք պատճառելով : Կերակուրը լմբնցընելով՝ կրտ իրենց մանկական աչաց վրայ քուշը կ'իջնէ, սենեակ մը կը տանին, ուր անկողինը անհամար ծաղիկներով ծածկուած է. վերէն 'ի վար գիրենք վարդեջրով կը թարխն ու վերջնապէս մինակ կը թողուն, սակայն տան բոլոր հետաքրքրք պատուհանաց ճեղքերէն ուլ կը դնեն թէ այն մանկամուսինք իրարու ինչ պիտոր գուրցեն :

Առաւօտն որ կ'ըլլայ՝ տղայ փեսայն անհամբերութեամբ դուռը կը բանայ. իսկ տղջիկը աւելի ևս անհամբերութեամբ բաւանքինի կը սպասէ որ զինքը ծնողացը տունը պիտոր դարձնէ : Մեկնելու ժամանակը ոտքերը կը լուան և այս օրհնութեան խօսքերը կը գուրցեն. « Անբոյրդ տունը շալուակապարտ ամուսնական երջանկոյրիւնը կարենաս վայելել » :

Այս ամուսնական հանդիսէն ետքը փոքրիկ հարսը իւր ծնողաց տունը դառնալով՝ մեծ ուրախութեամբ ու հանդիսով կ'ընդունուի : Մայրը զինքը գրկելով — « Իմ պալաս — գուռակս — կ'ըսէ, իմ սուտըլանտս — նոր լուսինս — ուր գնացիր էիր : Արեւոյ մեր վրան չէր ցաւեր, տունընդիս խախտ — ամայի — եղած էր քու մեկնելովդ : Ի՜նչ բոխ մեր ընծաներուն. վար զարկին. կանայք հետդ ի՜նչպէս վարուեցան. աներդ ու դոքանչդ ի՜նչպէս են » :

Մանկահասակ հարսին վրայէն ծիրանեգոյն մետաքսեայ գգեստները կը հանեն, ու բոլոր տեղեցիք հետաքրքրաբար և մեծ ուշադրութեամբ կը սկսին զննել անոր ընծայուած գոհարները, վար զարնելով կամ գովելով զանոնք : Անիկ ետքը տղայ հարսը շուտ ու իւր մանկական խաղերուն կը վերադառնայ, իւր տղայութեան կեանքը շարունակելով : Մականի երկրորդ օրը դարձեալ զինքը իւր մանկական խաղերէն կը վերցրնին ու հանդիսիս իւր աներոյցը կը տանին երկրորդ այցելութիւն մը ընել տալու : Այս այցելութիւնս կապաասար կը գուրցուի, և նպատակն է տպաւորել անոր մանկական գլխուն մէջ՝ որ օր մը այն տունը ուր այցելու կ'երթայ, բուն իր տունը պիտոր ըլլայ : Հարկ է որ երթայ ու գիշեր մը հոն անցնէ. և թէպէտ լալով կը դրժկամակի ու չուգուի երթալ, բայց հարկ է հուսկ ուրեմն հնազանդի. որովհետեւ առանց այս կապաասարի ամուսնութիւնը վաւեր չըլլար. անանկ որ եթէ այս այցելութիւնս՝ ամուսնութեան օրէն սկսեալ ութ օրուան մէջ չընէ, արարողութիւնը չի կրնար լրանալ, բայց եթէ տարի մը ետքը՝

Երկրորդ. օրը ծնողաց առեւը կը գառնայ, և այնուհետեւ մէկ կամ երկու տարի հանգիստ կը մնայ. միայն հարկ է որ երբեմն երբեմն իւր աներոջը տունը այցելու թիւն մը ընէ:

Երկրորդ կամ բուն ամուսնութիւնը կը կատարուի՝ երբ հարսը արբուներ կը հասնի, որ է ըսել տասուերկու կամ տասուիրեք տարուան հասակի մէջ:

Սակայն, արդի Հնդկի մատենագրի մը վկայութեամբ, այս դէպքիս վերաբերեալ արարողութիւնք անանկ պիղծ են, որ ըստտրագրերը ամօթխածութեան անարգանք դնել կ'ըլլայ:

Արբուներ հասած ըլլալուն լուրը աղմկաւ կը հռչակի, և սալստունը տանը վարսավիրային է, որ ըզձացեալ լուրը զրացիներուն, ազգականաց ու բարեկամաց կը տանի. իսկ տան կանայք 'ի նշան ուրախութեան իրենք գիրենք քրքումի ջրով կը թրջեն:

Այլ մինչեւեւ այլ կ'ուրախանան՝ ինզձ աղջիկը չորս օր մասնաւոր արգելարան մը կը գրուի, որ մութ տեղ մըն է. այն չորս օրը ոչ ոք կրնայ իրեն դալիլ, որովհետեւ պիղծ համարեալ է: Իրեն տրուած կերակուրն է պարզ խաչած բրինձ առանց աղի, կաթ, շաքար, հինգկորմաւ, Հինգերորդ օրն երբոր ծագի, զինքը մերձակայ աւաղան մը կը տանին, և Հինգ կանայք, որոց արք ողջ են, իրեն կ'ընկերակցին: Ամենը հոն կը լուսցուին և ապա տուն կը գառնան. Երբեմն տեղ ծառայած սենեկին մէջ ինչ կայ՝ կը հանեն կը նետեն:

Մէկ կամ երկու օրէ ետքը կրօնական արարողութեան մասը կը կատարուի, որ ամենին անպարկեշտութեան բան մը չունի: Փութմը մէկ քանի աղօթներ կը կարդայ, զորոնք փեսայն հարկ է որ բառ առ բառ հետը կրկնէ: Յետոյ իրից ու դիցուհեան, Շարիի, Մարգարեայի, Կանչի, և ինը մուրակաց կը նուիրէ բրինձ, շաքարեղէններ, պանան պտուղներ, զգեստներ ու ծաղիկներ: Երկու ամուսնացեալ ձեռքեր մէկտեղ կը կցեն, մինչեւ քութմը մէկ քանի արարողական ձևեր կ'արտասանէ. և մի և նոյն տունն փեսայն հարսին զգեստներուն մէջ մատնի մը կը պահէ:

Յետոյ բրնձի խմորով շինած քսանքմէկ պատկերը առջևնին կը դնեն, որոց քսանք

արու սեւը կը ներկայացնեն, իսկ մին էգ սեւը: Փութմը այն տունն հարսին կու տայ շաքար, կարագ, կաթ և հորթու մէջ և ապաւան որ ուտէ ու խմէ: Ապա մեծ ճաշ մը կը տրուի, յորում հարսը՝ միայն փեսային աւելցուցածը կ'ուտէ: Իսկ այն քրտանքմէկ պատկերը ամուսնացեալ սննդաւ կը կը գրուի, որ այնուհետեւ հարսին սպառնական քնակաւորանք կ'ըլլայ:

Կ'ըսեն թէ Հնդկի ամուսինք առհասարակ մեծ սիրով կը կենակցին և իրենց ամուսնական երգումը հաւատարմաբար կը պահեն: Սակայն եթէ կնիկը մեռնելու ըլլայ, թէ և երիտասարդ, գեղեցիկ ու շատ սիրելի եղած ըլլայ, էրկանը սուգը միայն ամիս մը կը տևէ: Բայց նոյն իսկ այն սգոյ ու ցաւոց ամուսն մէջ նոր ամուսնութեան մը դաշնադրութիւն կ'ըլլուի. և եթէ այս դաշնադրութիւնը այրի մնացած մարդը չընէ, իւր հայրը կամ ճեղքայրները նոյն բանին հետամուտ կ'ըլլան: Հնդկ անասուն ու մուրի վիճակէն աւելի անհանգուրժելի, աւելի նախատական ու վնասապարտ համարեալ բան չկայ:

Հոս հարկ է նաև համառօտիւ յիշնք Հնդկի տղու մը ծննդոց վերաբերեալ արարողութիւնք: Հնդկի կրօնական մատենանք շատ մը այլ և այլ արարողութիւններ կը պատուիրեն տղուն մը յղութեան ու ծննդեան նկատմամբ: Հազիւ թէ տղայն կը ծնանի, դեռ մօրմէն չբաժնուած՝ հարկ է ոսկիէ զգալով բերանը կաթիլ մը մեղր դնել, իսկ հայրը տղայն տեսածին պէս՝ պէտքէ ձեռքը կտոր մը ոսկի առնէ, Պրահմային զոհ կը ընէ, և կիով՝ որ զոհէն մասունքներուն ծայրը մնացածն է՝ տղուն ճակատը օժէ: Ապա մասնաւոր լար մը առած, որ կը բազկանայ եօթը կամ ինը թիւէ ու եօթը շիւղ տարպա ըստած խոտէ մը, տըղուն ձեռքը կը կապէ:

Տասուերկու օր ետքը տղուն անունը կը գրուի, և այս առթիւ մասնաւոր արարողութիւններ կան, որոնք անհրաժեշտ պահելու են. ինչպէս նաև երեք ամիս ետքը, երբ անջի անգամ տղան տնէն դուրս կը հանեն, և վեց ամիս ետքը երբ տղան կը սկսին ձեռքով կերակրել, և նմանապէս եթէ տղան մահէ է՝ երեք տարի ետքը՝ երբ առջին անգամ անոր գլուխը կ'ածխեն:

Կը շարունակուի:

Հ. ՅԱՎ. Վ. ԽԱՎԵՐՏԵՆՈ